

Основні філософсько-релігійні погляди Я. А. Коменського висловлені в «Лабіринті світу і раї серця» є зародком його універсальних ідей, які він успішно розвинув у власних наступних пансофічних працях. Розкривається літературний талант чеського педагога, значення виховання в рамках пансофічних ідей, як для розвитку філософії та педагогіки, так і для інших коменіологів, які, завдяки його знахідкам, можуть по-новому інтерпретувати спадщину Я. А. Коменського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брамбора И. Последний период литературной деятельности Яна Амоса Коменского/ И.Брамбора// Советская педагогика. – 1964. – №7. – С.97-105.
2. Коменский Я.А. Лабиринт света и рай сердца/ Я.А.Коменский Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1982. – С. 74-194.
3. Кортгаазе В. Від Меланхтона до Коменського і Чижевського/ В.Кортгаазе. – Дрогобич-Київ: Коло, 2005. – 380с.
4. Лось Й.Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу/ Й.Д. Лось: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: У 2ч. – Ч.1. – Львів: ПАІС, 2008. – 376с.

Іськів О.

Науковий керівник – доц. Данилевич М.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СЕРЕДНІХ КЛАСАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Художня література має величезний вплив на розвиток і виховання молодого покоління. Своїми образами вона впливає на розум і почуття людини, розширює її знання про життя суспільства на різних історичних етапах розвитку, відіграє важливу роль у формуванні світогляду, у виробленні характеру тощо.

Особливо цінною з виховного погляду в українській літературі є високоідейна художня творчість Т. Г. Шевченка, його життя і громадсько-політична діяльність, його невмирущі поезії, повісті та щоденник мають величезне пізнавальне значення, бо відображають велетенську боротьбу нашого народу за своє визволення з ярма експлуатації, показують героїчне минуле народу, його мрії про краще майбутнє. Творчість Шевченка є винятково вдячним матеріалом для формування в учнів матеріалістичного світогляду, для виховання їх в душі безмежної відданості батьківщині.

Творчість Шевченка пройнята палкою, щирою і глибокою любов'ю до батьківщини, до свого народу. Ця любов приводила його до непримиренної боротьби за свободу поневолених мас. У літературній спадщині Шевченка з найбільшою повнотою виявились мрії та прагнення українців, могутність і глибина народної мислі, сила і щирість народних почуттів.

Все ідейно-політичне та естетичне багатство творчості Т. Г. Шевченка повинно дійти до свідомості учнів через красу і щирість його поетичного слова, теплого і ніжного у співчутті до поневолених, гнівного і гострого у ненависті до гнобителів та їх прислужників [14; 54].

Зрозуміло, що все це стане можливим тільки при вивченні літературної спадщини Шевченка на основі принципу наступності. Творчість Т.Г.Шевченка учитель повинен висвітлювати у зв'язку з усією сукупністю конкретно історичних явищ. Вивчення творчості Шевченка доцільно розпочинати з характеристики тієї епохи, коли жив і працював поет.

Творчість Т. Г. Шевченка в середніх класах загальноосвітньої школи вивчається в плані літературного читання, завдання якого полягає в тому, щоб ознайомити учнів з кращими зразками його творчості, навчити їх свідомо сприймати художні твори, їх ідейний зміст і художню цінність. Крім того, на уроках літературного читання учні виробляють уміння правильно і виразно читати, викладати в певній послідовності свої думки, здобувають навички самостійного аналізу, самостійного вивчення літератури. Не можна вивчення визначених програмою для 5-8 класів поезій Шевченка зводити тільки до читання їх, переказування змісту та деяких відомостей з теорії літератури, як це нерідко трапляється в шкільній практиці. Мало

знати сюжет і імена дійових персонажів. Учень повинен глибоко розуміти ідейний зміст твору, зв'язок його з епохою, його роль у громадському житті, повинен відчувати естетичну насолоду від читання художнього твору.

Тому при вивченні поезій Тараса Шевченка в середніх класах загальноосвітньої школи учителям потрібно зосередити увагу на роботі над текстом. Ця робота не повинна зводитися до докучливого переживання змісту прочитаного та скрупульозної характеристики образів і мовностилістичних особливостей, бо це послаблює вплив твору на почуття учня. Але з другого боку, не можна і не слід зовсім уникати пояснень прочитаного [14; 68].

Принцип наступності дуже чітко простежується в творчості Т.Шевченка у 5-8 класах. Стосовно його функцій можна виділити два напрямки:

Вивчення біографії поета.

Аналіз та методика вивчення його творів.

Отже, при вивченні біографії письменника в 5 класі програмою передбачено ознайомлення учнів з дитячими роками маленького Тараса [5], у 6 класі – юність та перебування молодого поета в Петербурзі [5], у 7 класі йде своєрідне закріплення учнями набутих знань про дитинство та юність Шевченка [5], а вже у 8 класі вивчаємо його життєві роки під час перебування на засланні, в неволі [5].

Вивчення життєпису Т.Шевченка тісно переплітається із творами, які входять до шкільної програми. Так, у 5 класі вивчається пейзажна лірика: «За сонцем хмаронька пливе» та «Садок вишневий коло хати», поезія близька дитячому розумінню та свідомості, а так само і художні засоби, що використані в ній.

Твори пейзажної лірики потребують своєрідного підходу до їх вивчення. Зумовлено це тим, що вірші такого типу невеликі за розміром і передаються в них не події з життя людей, а почуття, пов'язані із змалюванням явищ природи, переживань. Така поезія сприяє емоційному пізнанню дійсності. Звідси стає зрозумілою вимога методики – читанням ліричних віршів вводити дітей у світ художніх образів через почуття, а далі вести від почуттів до думок, до висновків [2; 76].

У 5 класі на вивчення творчості Т.Шевченка програмою передбачено 2 години [5]. На першому уроці діти знайомляться з дитинством поета, вивчають поезію з пейзажної лірики «За сонцем хмаронька пливе», на другому – поезію «Садок вишневий коло хати».

Починається опрацювання поезії з її виразного читання. Оскільки у вірші незрозумілих слів немає (може виникнути запитання щодо плугатар – той, хто оре землю плугом, орач), потреба у членуванні його на окремі логічно закінчені частини відпадає.

Вчитель широко, задушевно читає вірш напам'ять. Запитує дітей, яку пору року зображено у ньому. (Весну, бо гудуть хрущі, співають солові). Про який місяць йдеться? (Травень, коли цвітуть сади). У вірші немає слів «весна», «травень», але ми здогадаємося, що мова йде саме про цей період: сади найчастіше цвітуть у травні.

Далі учні читають вірш, обдумують словесні малюнки до нього, виділяють у тексті зорові та слухові образи, виписують їх.

Вчитель пропонує прочитати ще раз і осмислити те, що уявляв поет. (Вечір в українському селі: вишневий садок, плугатарі повертаються з поля, привітно світяться вогники в біленьких хатах, матері ждуть з вечерею своїх синів, дочок, чоловіків, сім'я вечеряє надворі, в небі сходить вечірня зоря. Тиша навколо. Тільки лине спів дівчат і невгамовного соловейка...).

Учні підсумовують, що скромне і чесне трудове життя селян чарує поета, який бачить у ньому багато людяності та благородства.

Аналізуючи мову твору, пропонуємо дітям знайти в ньому слова, які показують емоційне ставлення поета до зображуваного. Це пестливі форми, як-от: зіронька, соловейко, маленькі діточки. Привертаємо увагу і до звукової організації мови: асонанси звуків [а] та [і] в першій строфі надають звучанню плавності, протяжності; гармонія приголосних у другій і третій строфах передає враження від вечірньої тиші, а внутрішні рими (мати – научати, мати – коло хати) роблять текст ще милозвучнішим.

Така робота сприяє розвитку поетичного слуху дітей, збагачує мову.

Завершується робота складанням плану екранізації верша:

1. Вечоріє. Українське село у вишневому цвіту.

2. Поля. Дорогою йдуть хлопці з плугами, дівчата.
3. Затишна селянська хата. Мати порається біля печі, готуючи вечерю.
4. Подвір'я, видно біленьку хату, сад увесь в цвіту. За столом зібралася сім'я вечеряти.
5. Навколо стемніло, ясно світить місяць на небі, видно зорі. Подекуди блимають вогники у хатах.

6. Все поринуло у сні. Спить мати біля своїх діток. На лавці сидять і стиха розмовляють дівчата, щечече соловейко. Плавна, легка музика (тихе звучання).

Таким чином, діти вчать образно сприймати світ, повніше і яскравіше зображати картини природи, естетично сприймати їх, відчувають потребу образно висловлювати свої враження і думки.

Через естетичне сприймання художніх творів учимо школярів помічати прекрасне у навколишньому світі й розуміти красу в зображенні життя художніми засобами. Це одне з головних завдань уроку літератури в середній школі.

У 6 класі аналізуємо героїчне минуле нашої України у висвітленні в творчості Шевченка, де вчитель вже спирається на набуті знання з попередніх класів уроків вивчення української літератури (а саме дитинство: розповіді дідуса Івана) та на уроки історії України, використовуємо термін: «ліро-епічний твір». Вивчаємо твори «Думка» («Тече вода в синє море»), «Іван Підкова», «Тарасова ніч», які є більш складними за насиченням інформації, але цілком доступними для сприйняття шестикласниками.

На вивчення творчості Т.Шевченка шестикласниками програмою передбачено 3 години [5]. На першому уроці варто зосередити увагу учнів на повторенні біографічних відомостей про поета, які вони пригадують з попередніх класів. Стосовно вивчення біографії в 6 класі діти дізнаються про перебування поета в Санкт-Петербурзі, його молоді роки. Проводячи паралель між 5 і 6 класами вже можемо спостерігати реалізацію принципу наступності. В 5 класі вивчаємо з біографії дитячі роки Т.Шевченка, а в 6 – роки юності.

У 7 класі охоплюється широта та багатогранність творчості молодого поета. Маємо три твори, які відрізняються не тільки тематикою, а й способом написання та сприйняттям. Якщо в «Мені тринадцятий минало...» аналізуємо дитинство поета, бачимо використані певні біографічні відомості, і загалом ця поезія носить жанр соціально-побутової тематики, то на наступному уроці переносимось у світ казки, чарівного та містичного (балада «Тополя»). Третій урок присвячений «Заповіту» – гімну національної свідомості, який за тематикою можемо віднести до філософської лірики [5].

Оскільки матеріал про Тараса Шевченка не є новим для семикласників, то перший урок можна розпочати із «Мозкової атаки»: діти самі розповідають, що знають про дитинство та юність Тараса Шевченка, пригадують уже вивчені його поезії. Можна також переглянути фрагменти з фільму «Тарас Шевченко». Учні розповідають, які моменти найбільше запам'яталися з кінофільму та з твору С.Васильченка «Дитинство Шевченка».

У 8 класі концентрується увага на вивченні творчості Шевченка періоду заслання відповідно і біографію поета програмою передбачено теж цього періоду. Поезії «Думи мої, думи», «Ой три шляхи широкії...», «Минають дні, минають ночі...», «Мені однаково чи буду...» відносять до філософської лірики, що потребують при вивченні більш детального розгляду та роздумів учнів [5]. При підготовці цих уроків вчителю потрібно бути достатньо обізнаним, щоб допомогти учням правильно проаналізувати дану поезію, зробити правильні висновки, бо певний час вона тлумачилась хибно.

Стосовно теорії літератури, то на цих уроках вивчаються поняття «філософська лірика», «силабо-тонічне віршування (рими, стопи, віршовані розміри)», а також двоскладові віршовані розміри. Визначення учні записують в зошит.

Так само, як і в попередніх класах, на кожному уроці обов'язковим етапом уроку має бути виразне читання – спочатку вчителем, а потім учнями, звертаючи при цьому на паузи, темп та тон читання. Після кожного прочитання має бути аналіз твору, визначення художніх засобів творення поезії. На творче завдання можна запропонувати учнями написати твір, вибравши при цьому вірш та проаналізувавши його.

«Думи мої, думи» – поезія ранньої творчості Шевченка. При вивченні цієї поезії вчителю потрібно звернути увагу на поетичні роздуми про роль художнього слова в житті

народу, образотворчі засоби поезії (музика: Рахманінов «Дума», пісня «Думи мої, думи»; образотворче мистецтво: М.Божій «Думи мої, думи», М.Самокиш «Шевченка везуть на заслання», скульптура: М.Манізер – пам'ятник Т.Шевченку в Києві та Каневі).

При вивченні поезії «Ой три шляхи широкії...» особливу увагу варто звернути на використання фольклорних мотивів, народних символів та їх тлумачення учнями та вчителем.

«Минають дні, минають ночі...» – зразок філософської лірики поета, роздуми про суть людського життя, протиставлення двох способів життя людини, яскраві поетичні образи.

У вступній бесіді до вивчення цієї поезії треба розповісти учням не тільки про перебування Шевченка в казематі, а й стисло охарактеризувати основні колізії його життя до арешту. Особливою тут має стати тема Кирило-Мефодіївського братства, сама організація якого була свідченням пошквдження національного руху в Україні. Грубе придушення цього руху, як виявилось, у розгромі таємного товариства, стало одним із найважливіших чинників появи твору.

Окрім того, у вступній бесіді треба дати стисло характеристику циклу поезій «В казематі», до якого належить аналізований вірш.

Також доцільно буде наголосити вчителю на тому, що вірш «Мені однаково...» побудований за принципом контрасту: байдужість поета до його особистої долі протиставляється винятковій заінтересованості долею пригнобленого народу. В перших вісімнадцяти рядках поступове зростання почуття ліричного героя посилюється повторами – «однаково», «однаковісінько» — і робить надзвичайно виразною другу частину (останні п'ять рядків), подану в плані заперечення, — «Та не однаково мені», «Ох, не однаково мені».

Підсумовуючи вивчення циклу поезій «У казематі», треба підкреслити, що палка любов до пригноблених і нестримна ненависть до експлуататорів — характерні риси «казематних» віршів Тараса Шевченка.

Отже, проаналізувавши вивчення творчості Т.Шевченка у 5-8 класах, бачимо використання принципу наступності подання матеріалу між класами, його цілісність, органічність та доступність сприйняття учнями в середній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баяндіна О. Шевченківська тематика на уроках аналізу тексту // Дивослово. – 2009. – №3. – С. 36-37
2. Бугайко Т., Бугайко Ф. Українська література в середній школі: Курс методики. – К.: Рад. школа, 1962. – 391 с.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
4. Доля. Книга про Тараса Шевченка в образах та фактах. – К., 1993. – 145 с.
5. Календарно-тематичне планування з української мови та літератури. 5-11 класи. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2009. – 112 с.
6. Клочек Г. «Мені однаково чи буду...» (Перечитуючи Тараса Шевченка) // Дивослово. – 1997. – № 11 – С. 39-42
7. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка «Мені тринадцятий минало...» // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 56-61
8. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: посібник для вчителя. К.: Освіта. 1998. – 238 с.
9. Клочек Г. Та не однаково мені...(Вивчення поезії «Мені однаково чи буду...») // Урок української. – 2003. – № 11. – С. 18-22
10. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
11. Рильський М. Поетика Тараса Шевченка. — К., 1961. – 210 с.
12. Смілянська В. Композиція ліро-епічних творів Шевченка // Слово і час. – 2008. – № 3. – С. 33-39
13. Степанидин Б. Викладання української літератури в школі. – К.: Проза, 1995. – 254 с.
14. Стеценко Л.Ф. Вивчення творчості Т.Г.Шевченка в школі. Посібник для вчителів середніх шкіл. Видання третє, перероблене. – К.: «Радянська школа», 1961. – 215 с.
15. Хомич Я. Твір, що єднає минуле, теперішнє і майбутнє: урок вивчення поезії Т.Шевченка «Заповіт» у 7 класі // Дивослово. – 2009. – №5. – С. 2-4
16. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. — Т. 2. — К.: Наукова думка, 1989.— 592 с.